

Isztin Péter

Jogszociológia Tanszék

Témavezető: Fleck Zoltán

A JOG PIACA – A JOGHATÓSÁGOK KÖZÖTTI VERSENY ÉS A JOG FEJLŐDÉSE

Bevezetés

A law and economics interdiszciplináris tudományterületnek alapvetően két fő kérdés tartozik a vizsgálati körébe: az egyik, hogyan befolyásolják a jogintézmények a gazdasági és társadalmi folyamatokat és ehhez kapcsolódóan, melyek azok a jogi normák, amelyek a hatékonyságot előmozdítják. Másik szempontból megközelítve viszont a law and economics feladata a jogintézmények kialakulásának vizsgálata a közgazdaságtan szemüvegén keresztül. Többek között annak vizsgálata, hogy miként valósul meg az a pozitív megfigyelés és gyakran normatív kíváncsalom, hogy a jogszabályok hatékonyak illetve annak kellene lenniük,

A law and economics a fenti kérdéssel mindig is nehezen birkózott meg, bár számos hipotézis kínálkozott a jogszabályi evolúció közgazdasági magyarázatául. A hatékonyság-hipotézisek közül kiemelkedő volt Posner és több, nem szűk értelemben a law and economics paradigmában tevékenykedő szerző, például Hayek¹ megfigyelése, miszerint a Common Law más jogrendszereknél jobban megfelel a hatékonyság kritériumainak. Hatékonyság alatt esetünkben főként a közgazdaságtan által Kaldor-Hicks hatékonyságnak nevezett kritériumot kell érteni, amelynek lényege az egyes tranzakciókban más-más társadalmi viszonyokban résztvevő felek jólétének maximalizálása. Az ezt elősegítő jogi normákat, intézményeket tekintni a law and economics hatékonyknak.

Posner azzal indokolta a hatékony szabályok létezését, hogy a jogfejlesztő bírók preferenciái között előkelő helyen szerepel a hatékonyság kérdése.² Ezen magyarázat ad hoc jellege miatt azonban nem adhat kielégítő választ a kérdésre, ezért további hipotéziseket fogalmaztak meg a law and economics kutatói. Ezek közül a

---

¹ HAYEK 1973.

² POSNER 2007, 252. o.

legfontosabbak a Paul Rubin és George Priest által alkotott evolúciós modellek voltak, amelyek egy szelekciós mechanizmussal magyarázzák a legterhesebb normák kirotálódását, ezáltal a jogrendszer hatékonyság felé való mozgását.³ Ez az evolúciós mechanizmus azonban egyes vizsgálatok szerint az utóbbi néhány évszázadban nem látszik a korábbihoz hasonló intenzitással működni.⁴ Tanulmányom kiindulópontjául azt a hipotézist veszem, mely szerint a jogfejlesztő bírák olyan ösztönzőkkel szembesültek a középkorban és a kora újkorban, amellyel azóta kevésbé, ez az ösztönző pedig a bíróságok, ergo az akkori jogalkotók közötti verseny volt.

A joghatóságok közötti verseny vizsgálata hagyományosan a közpénzügyi irodalomhoz, főként Tiebout, Buchanan és Oates nevéhez köthető, akik az önkormányzatok illetve a föderációk tagállamai esetében írták le annak a következményeit, ha az állampolgárok a „lábukkal szavaznak”, és így a közjavak előállításáról egy kvázipiaci folyamat során döntenek.⁵ E vizsgálódások jogra való kiterjesztése azért lényeges, mert az utóbbi évtizedekben a választott bíróságok elterjedése, a nemzetközi adó- és szabályozási verseny és ezzel kapcsolatban az európai integrációval kapcsolatos kérdések, valamint az a tény, hogy számos fejlődő országban a joguralom tervszerű kialakítása komoly akadályokkal szembesül, mind arra irányítja rá a figyelmet, hogy fontos a jogintézmények alternatív evolúciós mechanizmusainak vizsgálata.

A tanulmány első részében a joghatóságok közti versenyt a közjavak fogalmi kezei között vizsgálom, majd a következő részben ezen versenyt érintő általános problémákat, korlátokat tárgyalom. A tanulmány utolsó részében rátérek az elmélet jogrendszerekre való alkalmazására történelmi és jelenkori példákon keresztül, melyek alapján tanulságokat vonok le különösen az európai integrációra és a fejlődő országok jogfejlődésére.

A közjavak piaca

Közjavak alatt a klasszikus definíció alapján olyan javakat értünk, amelyek egyrészt nem-rivalizálók (egy egység elfogyasztása nem csökkenti a mások által elfogyasztható mennyiséget), másrészt nem biztosított a fogyasztásukból való kizárás lehetősége, emiatt a klasszikus feltételezés szerint piaci alapon nem állíthatóak elő kellő mennyiségben, mivel a fogyasztók arra vannak ösztönözve, hogy egymás

---

³ RUBIN 1977., PRIEST 1980.

⁴ NIBLETT – POSNER – SHLEIFER 2008.

⁵ TIEBOUT 1957., BRENNAN – BUCHANAN 1980., OATES 1999.

hozzájárulásain potyázzanak. Ha ez így van, kérdés, milyen alapon beszélhetünk a közjavak piacáról? Az ellentmondást úgy oldhatjuk fel, ha a közjavak definícióját pontosítjuk. A kizárás-kritérium ugyanis nem azt jelenti, hogy senkit nem lehet a közjóság fogyasztásából kizárni, hanem ez a fogyasztóknak mindig csak egy körére vonatkozik. A közjavak nagy része ugyanis nem globális, hanem így vagy úgy helyi közjóság. Helyi közjavak alatt általában az önkormányzatok szolgáltatásait szokás érteni, de jobban megvizsgálva ide tartozik például minden ország honvédelme vagy jogrendszere. A magyar honvédelemből és jogrendszerből például minden további nélkül kizárható a szomszédos ország állampolgára. Ha tehát valaki például migráció révén Magyarország honvédelmi közjóság-csomagját választja Románia hasonló közjóság-csomagjával szemben, döntése hasznaiból ő fog részesedni, emiatt nem áll fenn a potyautas-probléma. A helyi közjavak tehát a máshol élőkre tekintettel – az egyes joghatóságok közti externáliák hiányában – nem közjavaknak, hanem klubjavaknak tekinthetők.⁶

Problémák – mikor és miért nem működik a joghatóságok közötti verseny?

A joghatóságok közti versenynek ideális esetben az a következménye, hogy az egyes kormányok igyekeznek az általuk nyújtott közszolgáltatásokat minél jobban hozzáigazítani a fogyasztók/állampolgárok igényeihez, így a kormányközi verseny a kormányzati hatalom lényeges korlátjaként jelentkezhet, helyettesítve vagy kiegészítve a hagyományos demokratikus döntési mechanizmust, valamint a fékek és ellensúlyok alkotmányos rendszerét. A kormányközi verseny lehetőségét is felfoghatjuk egyébként egyfajta alkotmányos garanciának, amellyel a politikai vezetők hihetően el tudnak köteleződni hatalmuk korlátozása mellett.⁷

A következő oldalakon a joghatóságok közti verseny főbb korlátait veszem sorra, ezen belül pedig a szakirodalomban eddig ritkán tárgyalt problémákra, dilemmákra szeretném felhívni a figyelmet.

Interjurisdikciós externáliák

Az első probléma, amellyel szembesülünk, és amelyre fentebb már utaltam, az interjurisdikciós externáliák megléte. Amint fentebb tárgyaltuk, a közjavak nagy

---

⁶ A már említett Tiebout-modell a fenti feltevéseken alapul

⁷ WEINGAST 1995.

része lokális közjóság, azonban a közjavak lokalitása nem csak egy adott joghatósági területre korlátozódhat. Az olyan kérdések, mint például a környezetvédelem, több joghatóságot is érintenek mind a helyi önkormányzatok, de sokszor országok esetében is, ez pedig azt jelenti, hogy a légszennyezés csökkentése több igazgatási területre nézve is közjóságnak minősíthető. Az ilyen közjavak esetében a közjóság kiterjedési területén korlátozottan érvényesülhet csak a szabályozási verseny. A lakosokat ugyanis semmi sem ösztönzi a jobb környezetvédelmi rezsimet alkalmazó területre való átvándorlásra, ha az ebből származó haszon jelentős részéből egyébként is részesülnek. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kormányzatok is potyázhatnak a másik erőfeszítésein, ez pedig regionális koordinációt tehet szükségessé a regionális közjóság közös biztosítására.⁸

A hagyományos kritika – eltérő mobilitási költségek

A kormányközi versennyel kapcsolatos talán legtöbbet hangoztatott probléma az egyes termelési tényezők és a személyek eltérő mobilitásához kapcsolódik.⁹ Azok, akik például a nemzetközi adó- és szabályozási versenyt „race to the bottom” folyamatként írják le, implicite vagy explicite arra hívják fel a figyelmet, hogy a kormányközi verseny káros lehet akkor, ha a termelési tényezők mobilitása különbözik egymástól, és többnyire a valóságban valóban ez a helyzet mai a tőkét és a munkát illeti. A kormányok közti szabályozási verseny tehát a tőketulajdonosoknak kedvezhet a munkaerő birtokosaival és a lakossággal szemben. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a kritikusok álláspontja azt feltételezi, hogy az adók illetve közkiadások szintje, valamint a kormányzati szabályozás az optimálishoz közelít a legtöbb fejlett országban, azonban a Public Choice irodalom ismeretében nem világos, hogy mi okunk van ezt feltételezni. A Public Choice irodalom legtöbb ezzel foglalkozó kutatása inkább azt jósolja, hogy az érdekcsoport-nyomás következtében a legtöbb országban az állam mérete túl nagy, ha pedig ez a helyzet, a kormányok közti verseny valójában a kormányzati politikát közelebb viheti az optimális szinthez akkor is, ha más körülmények között torzítana.

---

⁸ OATES 1999, 1131. o.

⁹ OATES 1999.

A Curley-hatás

Egy érdekes és első látásra kevésbé intuitív probléma az úgynevezett Curley-hatás. A Curley-hatás elnevezés Boston egykori polgármesterének, Andrew Curley-nek nevéből származik és Andrei Shleifer és Edward Glaeser harvardi közgazdász szerzőpáros használta először és írta le a mechanizmusát.¹⁰ Curley főként a helyi szegény ír lakosságra támaszkodva tartotta meg négy cikluson keresztül a hatalmát, úgy, hogy politikájával jóformán „elüldözte” a vagyonosabb rétegeket. A Tiebout-t követő irodalom alapján azt várnánk, hogy ez a lépés adóbevétel-csökkentő hatással jár, ezért nem lenne racionális ilyen politikát folytatni, azonban a probléma fő tanulsága éppen az, hogy a vezetőket nem csak az adóbevétel-maximalizálás érdekli. Egy demokráciában ugyanis a hatalmon maradáshoz a közvélemény támogatása biztosítja.

A Curley-hatás tehát azt a folyamatot jelenti, amikor egy politikai vezető a lakosság vagy a tőke növekvő mobilitására nem azzal válaszol, hogy csökkenti a rájuk háruló terheket illetve jobb szolgáltatásokat nyújt számukra, hanem ezt úgy használja ki, hogy számukra hátrányos politikával távozásra ösztönzi a vele szemben ellenséges erőket, így maximalizálva a következő választáson a politikai támogatók számát. Ebben az esetben a kormányzat átváltással szembesül a szavazatmaximalizálás és az adóbevétel-maximalizálás között, a távozó erőforrások ugyanis bár adóbevétel-kiesést okozhatnak, viszont amint láttuk, növelik az uralkodó politikai táborhoz tartozók arányát a lakosságon belül. A Curley-hatás következtében a kormányzatközi verseny nem csak javíthatja, de ronthatja is a demokratikus politikai piac működését, mivel az egyes területeken hosszú távon monopolpozícióba juttathat egyes politikai erőket. A probléma ahhoz a kérdéshez kapcsolódik, hogy a közjavak előállítói közötti verseny a demokráciát erősítheti az érdekcsoportokkal szemben, avagy inkább a demokráciától, a „többség zsarnokságától” vagy esetleg rossz döntéseitől védi meg az egyént.

Versengés vs. elnyomás

Acemoglu és Robinson érdekes párhuzamot vonnak a jobbagyság intézményének a nagy pestis utáni átalakulására Nyugat- és Kelet-Közép Európában.¹¹ Míg Nyugat-Európában a pestis által előidézett munkakínálat-csökkenés a közgazdaságtan standard előrejelzésének megfelelően a jobbagyokkal szembeni jobb bánásmódot

---

¹⁰ GLAESER – SHLEIFER 2005.

¹¹ ACEMOGLU – ROBINSON 2012, 96-101. o.

eredményezett, keleten ezzel szemben a nemesség éppen az elnyomás fokozásával reagált az új helyzetre. Miben állt a különbség, ami ezen eltérő reakciókat eredményezte? A valószínű válasz az lehet, hogy keleten a nemesség hatékonyan meg tudta magát szervezni és egységesebben tudott fellépni, ezáltal vásárlói kartellt tudott létrehozni. A növekvő piaci nyomásra tehát a piac szereplői, ha lehet, a verseny korlátozásával reagálnak, mivel így biztosíthatják, hogy továbbra is a normálon felüli profithoz jussanak. Egy monopolista döntése tehát aközött van, hogy versenyzői magatartást folytasson a piaci körülmények megváltozásával vagy éppen ellenkezőleg, erőteljesebb versenykorlátozást léptessen életbe. A monopolista azt az utat fogja követni, ami kevesebb költséggel jár számára, tehát kevésbé csökkenti a profitját a monopolista profithoz képest. Ennek oka, hogy a tankönyvekben leírt piacokon a fogyasztói mobilitás és/vagy az új piacra lépők megjelenése a verseny erősödését, ezáltal pedig alacsonyabb árakat és a profitok erodálódását eredményezi, az az oka, hogy az inkumbens vállalatoknak nincs megfelelő eszközük a verseny korlátozására.

Alacsony belépési korlátokkal és mobilitási költségekkel rendelkező piacon, ahol a politikai nyomásgyakorlás lehetősége is korlátozott, a belépők megjelenésére versenyző magatartással válaszolhat legjobban az inkumbens, a kormányzatok esetében viszont sokszor nem ez a helyzet. A kormányzatok a magánvállalatoknál jóval alacsonyabb költséggel képesek megakadályozni a versenytársak piacra lépését vagy csökkenteni fogyasztóik mobilitását, ugyanis rendelkeznek azzal, amivel mások nem: legitim erőszakot alkalmazó hadsereggel és rendvédelmi szervekkel. Röviden: törvényesen erőszakot alkalmazhatnak piaci részesedésük megvédése érdekében. Ez a probléma különös tekintettel merül fel a fejlődő országok intézményi reformjával kapcsolatban. Az a remény, hogy a kormányközi verseny javíthat a fejlődő világ intézményein megbukhat azon a körülményen, hogy a hatalmon lévő autokraták könnyen kizárhatják a potenciális versenyt. Egy paradoxonnal állunk tehát szemben az autokráciák esetén. Az autokraták egyrészt gyakran erősebb ösztönzőkkel szembesülnek a hosszú távú bevétel-maximalizálásra, másrészt hatásosabb eszközeik vannak monopolpozíciójuk fenntartására.

Az ösztönzők hiánya

A kormányzati szférában gyakran tapasztalhatóak a hiányos ösztönzőkből fakadó teljesítményproblémák. A kormányzatok közti verseny éppen ezen ösztönzési problémákat segítene enyhíteni az elméleti predikciók szerint, ugyanakkor látni kell, hogy az ösztönzők hiánya csak részben fakad a monopolhelyzetből. Fontos

probléma ugyanis a tulajdonjog hiánya a közjavak előállításánál. Egy demokratikus kormányzat nem rendelkezik tulajdonjoggal az általa kormányzott terület fölött, így kérdéses, miért éri meg egyáltalán a kormányzatoknak részt venniük egy piaci versenyben.

Mi erre a kérdésre a Public Choice-irodalom válasza? Mind Tiebout, mind Buchanan és Brennan modelljében az állam Leviátán-konceptiójából indulnak ki, vagyis az állam vezetői részéről adóbevétel-maximalizáló magatartást feltételeznek. Amint azonban láttuk, a demokratikus államokban a vezetőknek nem kizárólag ez a célja, már csak azért sem, mert a demokratikus politikai váltógazdálkodás körülményei között a politikusok időhorizontja szűk. Ha pedig egy tiszta, közvetlen demokráciát vizsgálunk, egy ilyen modellben szinte reménytelen a kormányközi verseny helyzete. Az adóbevételekből ugyanis ebben a helyzetben minden állampolgár egyformán részesül, és legalább a többség beleegyezése szükséges egy változtatás életbe léptetéséhez. Mi történik ebben a helyzetben, ha például a magas adókulcsokra való reakcióként a polgárok egy része elvándorol? A többiek rá lennének kényszerülve az adók mérséklésére, különben csökkenne a bevételük. A bevételcsökkenés azonban az összes polgár közt oszlik meg, akiknek emiatt egyéniül nem éri meg reagálniuk a helyzetre csak akkor, ha a bevételkiesés elég drasztikus, vagy a döntéshozatal költsége nagyon alacsony.

A fenti gondolatmenet alapján az alábbi következtetésekre juthatunk: először is lehetséges, hogy a kormányzatok közti verseny igazán stabil autokráciák között működhet, amelyekben a vezetők érdekelve vannak a hosszú távú bevétel-maximalizálásban. Ebben az értelemben a kompetitív kormányzat a demokrácia alternatívjaként tekinthető. Lényegében el is mondható, hogy a tiszta Tiebout-modell önkormányzatai kisméretű diktatúrák, mindenféle demokratikus döntéshozatali mechanizmus nélkül. Ezen „diktatúrák” azonban nem diktatúrák abban az értelemben, hogy az egyeduralkodó nem „diktál”, helyette az általa szolgáltatott közjavak fogyasztói azok, akik diktálnak. A demokratikus mechanizmus azért nem szükséges ebben a modellben, amiért a szupermarketben sem szavaznak a vásárlók arról, mit és mennyiért árúsítson az üzlet.

Másik következtetést is levonhatunk azonban a joghatóságok közti verseny és a demokrácia viszonyáról. Amennyiben egy demokráciában egyes érdekcsoportok hosszú távon képesek befolyásolni a politikát és a demokratikus politikai piac kudarainak ez a legfontosabb oka, a kormányzatok közti verseny segíthet ezen érdekcsoportok hatalmát, kizsákmányolási képességét féken tartani. Ebben a helyzetben a demokratikus állam nem non-profit társaság, hanem a politikát irányító

érdekes csoportok járadékmaximalizálási eszköze, a demokrácia és a közjóság-piac pedig komplementerek, a kormányközi verseny a demokratikus mechanizmust erősíti.

Intézményi keret és metaszabályok

Kérdés mármint a fentiek fényében, milyen intézményi rendszer a legmegfelelőbb a szabályozási verseny előnyeinek minél hatékonyabb kihasználására és a hátrányok minimalizálására? Látni kell, hogy egy ilyen verseny is bizonyos szabályok között zajlik. A szabályok evolúciójának, így azok piaci folyamatokban való kialakulásának is megvannak ugyanis a maga szabályai, egyfajta metaszabályok, melyek a szabályok kialakulását szabályozzák. Ha a világ egyes államai között nincsen semmiféle koordináció a mobilitás és a verseny elősegítése érdekében, a verseny csak nehezen tud kibontakozni a fent említett problémák miatt. Egy föderális berendezkedés viszont alkalmas lehet arra, hogy egyrészt biztosítsa a verseny alapinfrastruktúráját, tehát a személyek és termelési tényezők szabad áramlását, másrészt egyfajta „versenyjogi szabályozást” szolgáltatson a tagállamok közti verseny keretek között tartására és rákényszerítse a tagállamokat arra, hogy ezt a versenyt ne akadályozzák. Ideális esetben pedig a föderális struktúrák a szubszidiaritás elvén alapulnak, ezáltal tág lehetőséget teremtve az egyes tagállami szabályozások közti választásra, és esetenként alternatív megoldásokat kínálva a tagállamok polgárai számára.¹²

A föderális berendezkedés azonban gátolhatja is a tagállamok közti verseny kibontakozását. Néhány befolyásosabb tagállam kartellt hozhat létre a verseny korlátozásának érdekében a jogharmonizáció leple alatt. Az, hogy a föderalizmus mely aspektusai érvényesülnek a leginkább, számos körülménytől függ. Lentebb az Európai Unió példáján fogom szemléltetni a dilemmákat.

Verseny a jogalkotásban és jogszolgáltatásban – történelmi példák, alkalmazások

A középkori Anglia és a Common Law fejlődése

Angliában egészen a 17-18. századig jelentős jogi pluralizmus érvényesült. A szűk értelemben vett Common Law bíróságokon kívül (ami a királyi bíróságokat jelentette, úgymint a Court of King's Bench, a Court of Common Pleas és a Court of the

---

¹² BUCHANAN 1995.

Exchequer), a Common Law rendszernek szélesebb értelemben véve részei voltak a kánonjogi bíróságok, a kereskedőbíróságok (tulajdonképpen a mai választottbíróóságok elődei), a lordkancellár bírósága, a Court of Chancery, a különféle céhbíróóságok és a földesúri törvényszékek. A korszakban jórészt a bíróságok alkották a jogot, ezért az angol példán szépen megfigyelhető a jogalkotási és a jogalkalmazási pluralizmus is.

A fentiek alapján felépülő angol jogszolgáltatási piac formálisan fel volt ugyan osztva, azonban ahogy az a kartellek esetében általában lenni szokott, a kartelltagok ösztönözve voltak a piacfelosztástól való egyoldalú eltérésre. A „csalás” egyik formája például az volt, hogy az egyházi bíróságok igen tágan értelmezték azt a kitétel, miszerint az emberek lelki ügyei tartoznak joghatóságuk alá, mondván, azokhoz lényegében minden ügy hozzá tartozik. Így az egyházi bíróságok megpróbálták magukhoz csábítani a többi bíróság ügyfeleit, a többiek pedig hasonló módszerekkel ezt viszonozták.¹³ A bíróságok erre hatékony ösztönzőkkel rendelkeztek, ugyanis jórészt az ügyfelek közvetlen befizetéseiből származott a bevételük.

Máig megoszlanak a vélemények, hogy a fenti folyamat milyen hatással volt a jog fejlődésére. Klerman azzal érvel, hogy a fórum shopping felperes-barát ítéletekhez vezetett.¹⁴ Amennyiben ez így volt, a verseny hatékonyságrontó volt, mivel túlzottan ösztönözte a pereskedést, ami önmagában improduktív tevékenység. A felperes-barát jogalkalmazás, mint káros jószág esetében tehát a verseny nem vezet hatékony eredményre, érdemesebb lehet ezért inkább korlátozni azt.

A fenti nézettel szemben Stringham és Zywicki más álláspontra helyezkednek, amit azért érdemes különösen tekintetbe venni, mert a kortárs és a nem sokkal későbbi vélemények is inkább ezt látszanak alátámasztani. Adam Smith például a Nemzetek gazdagságának egy kevésbé idézett oldalán tárgyalja a bíróságok közötti versenyt, és azzal a megjegyzéssel él, hogy más szektorokhoz hasonlóan a jog területén is pozitív hatással volt, és mindegyik fél meglegedésére végezték a bíróságok a tevékenységüket.¹⁵ Valószínű módja a kölcsönösen előnyös bíróválasztásnak az, hogy a felek előre kikötötték a jogvitájuk esetén alkalmazandó fórumot, például egyházi bíróságok alkalmazása esetén esküt tettek Istenre a szerződés megkötésekor.¹⁶ Azt mondhatjuk tehát, hogy a mai jogválasztáshoz hasonló mechanizmus működhetett a bíróságok kiválasztásakor.

---

¹³ STRINGHAM – ZYWICKI 2010.

¹⁴ KLERMAN 2007.

¹⁵ SMITH 2011, II. 262-263. o.

¹⁶ STRINGHAM – ZYWICKI 2010, 24-25. o.

Az is ezt a nézetet támaszthatja alá, hogy erőteljesebb verseny érvényesült azokon a jogterületeken, ahol a law and economics kutatók a hatékonyság jeleit fedezték fel, különösen a szerződéseknél.¹⁷ A fenti teória magyarázatot adhat arra is, miért kevésbé érzékenyek a common law rendszerek a hatékonyságra az utóbbi évszázadokban, míg tudni véljük azt, hogy számos common law doktrína hatékonyságnövelő.

Választottbíróóságok és jogválasztás

Azt utóbbi évtizedekben a nemzetközi tranzakciók sűrűsödésével egyre nagyobb kereslet jelentkezett a választottbíróóságok jogszolgáltatása iránt. A választottbíróóságok tevékenysége két fronton is a piaci verseny felé nyitotta ki a jogrendszereket: Először is a választottbíróóságok versenyt támasztanak az állami bíróságok szolgáltatásaival szemben, és a választottbíróóságok népszerűségéből arra következtethetünk, hogy szolgáltatásaikkal az ügyfelek gyakran jobban meg vannak elégedve, mint az évszázadokig monopolpozíciót élvező állami bíróságokéval. A választottbíróóságok ugyanakkor a jogszolgáltatás mellett a jogalkotásban jelentkező versenyt is megélnéltették, ugyanis a választottbíróóság elé kerülő feleknek vagyoni jogi ügyekben jogukban áll az általuk választott állam jogának alkalmazását kikötni.

A fentiekből három tanulságot vonhatunk le. Az egyik, hogy míg a jogrendszer megléte maga közjóságnak tekinthető, a jogszolgáltatás nem feltétlenül az, különösen akkor nem, ha kevés embert érint egy adott döntés. A másik tanulság, hogy a bírósági rendszer választottbíróóságokon keresztüli részleges privatizációja élnéltetheti a jogalkotó államok közötti versenyt, ugyanis a választottbíróóságok jobban ösztönözve vannak a felek igényeinek kielégítésére, mint az állami bíróságok. Az ösztönzőkben rejlő fő különbség, hogy a választottbíróóságok, hasonlóan a közép-kori bíróságokhoz, közvetlenül a peres felek befizetéseiből szerzik bevételük nagy részét, ezzel szemben az állami bíróságok esetében az illetékbevételek csak kisebb hányadát teszik ki a költségvetésüknek. A harmadik lényeges következtetés az, hogy a felek jogválasztásával érvényesülő jogalkotási verseny anélkül bontakozhat ki, hogy a felek az adott állam területére menjenek. Ezáltal, ellentétben a kormányzatok közti verseny legtöbb esetében, a jog esetében a megfelelő mobilitás hiányában is érvényesülhet a folyamat. Meg kell azonban jegyezni, hogy a jogválasztás elismerését viszont befolyásolják az állampolgárok mobilitási lehetőségei. O'Hara és Ribstein például arra hívják fel a figyelmet, hogy az államok gyakran a szemé-

---

¹⁷ Uo.

lyek és a termelési tényezők kiáramlásának megakadályozása érdekében is engedik meg a jogválasztás lehetőségét, ezáltal egyfajta árdiszkriminációt alkalmazva a jobb kilépési lehetőségekkel rendelkező szereplők javára.¹⁸

Az Európai Unió

Az Európai Unió példáján jól szemléltethető a föderatív berendezkedésekkel kapcsolatos dilemmánk. Az Unió és általában a föderatív berendezkedések, amint láttuk, mobilitást biztosító nyitott piacot teremtenek, biztosítják a verseny keretek között tartását, ezenkívül alternatív szabályozási lehetőségeket hozhatnak léte, viszont könnyen szabályozási csapdába is kerülhetnek.

Az Unió eddigi története vegyes képet mutat e tekintetben. Egyrészt az Európai Közösség létrejötté biztosította tagállamai között a személyek, áruk, és a termelési tényezők szabad áramlását, ami elengedhetetlen a működő jogpiac kialakulásához, továbbá az Unió más föderatív rendszerek előtt jár a felek jogválasztásának kötelező elismerését tekintve.¹⁹ Ezenkívül az Európai Unió egyik alapelvevé tette a szubszidiaritást, ami szintén a decentralizáció, és így a jog területén való növekvő választási szabadság irányába hat.

Ha azonban az utóbbi évtizedek európai uniós jogalkotását megfigyeljük, azt láthatjuk, a szubszidiaritás elvi megfogalmazásával ellentétes folyamatok zajlanak. A jogharmonizációs folyamat ugyanis éppen az előzőekkel ellentétes irányba hat: a tagállamok közötti versenyt zárja ki olyan területeken, ahol nem feltétlenül lenne erre szükség, hiszen nem európai szintű közjavak előállításáról van szó. Sokkal inkább azzal lehet magyarázni ezt a tendenciát, ami, ahogy már említettük, a föderatív rendszerek veszélye, hogy néhány befolyásos tagállam vagy a központi bürokrácia versenyt korlátozó intézkedéseket hoz a tisztességes verseny védelme nevében. Érdekes kérdésként merül fel ennek fényében, hogy miként értékeljük az euro zóna válságának kezelésére Németország által szorgalmazott szorosabb fiskális integráció tervét. A fentiek alapján az euró ilyen módon való megmentésének lényeges költsége lehet az adó- és szabályozási verseny csökkenése.

Összefoglalva az Európai Unióval kapcsolatban azt a megállapítást tehetjük, hogy a tagállamok közti jogalkotási versenyt leginkább olyan föderáció segíti elő, amely elég erős ahhoz, hogy ennek feltételeit biztosítsa, viszont nem elég erős

---

¹⁸ O'HARA – RIBSTEIN 2009, 77. o.

¹⁹ O'HARA – RIBSTEIN 2009, 137-138. o.

ahhoz, hogy a versenyt elnyomja. Ez a narratíva persze nehezen illeszthető az uralkodó „euroföderalista” vs. „euroszkeptikus” dichotómiába.

Konklúzió

A tanulmányban a jogalkotás szférájában megnyilvánuló verseny lehetséges hatásait mutattam be, különös figyelmet fordítva néhány eddig elhanyagolt probléma vizsgálatára, majd az elméleti alapvetéseket néhány példával bemutattam.

Összességében az eddigi kutatásaim alapján azt a következtetést tudom levonni, hogy a verseny lehetősége javíthatja a jogalkotás minőségét, különösen, ha a demokratikus döntéshozatali mechanizmus tökéletlenségei és a jogalkotási folyamat során érvényesülő érdekcsoport-politika jelentős. Vannak azonban helyzetek, amikor az erőteljesebb verseny lehetősége nagyobb mértékű elzárkózást, elnyomást gerjeszthet. Emiatt a verseny jótékony hatásainak megőrzése érdekében hasznosak lehetnek a föderatív berendezkedések vagy az országok nyitottságát egyéb módon garantáló nemzetközi szerződések, amelyek a versengés kikényszerítése mellett a regionális vagy globális közjavak szolgáltatását is képesek elvégezni.

Nyitott kérdés mindemellett, hogy a verseny mennyire áll helyettesítő vagy kiegészítő viszonyban a demokratikus döntéshozatali mechanizmussal. Ezzel kapcsolatban azt láthatjuk, hogy az érdekcsoport-befolyás ellenében, mint a demokrácia korrigáló kiegészítője, a „többség zsarnoksága” helyzet esetében inkább annak helyettesítőjeként jelenik meg.

Amit mindenképpen el lehet mondani az az, hogy a kvázipiaci mechanizmusok szerepe a jogszabályok kifejlődésében és egy kormányzat fölötti kvázi-alkotmányos korlát biztosításában továbbra is relatíve elhanyagolt bánásmódban részesül a szakirodalomban, ezért számos nyitott kérdés vár még megválaszolásra.

Felhasznált irodalom

ACEMOGLU, Daron – ROBINSON, James: *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. Crown Publishers, New York, 2012

BRENNAN, Geoffrey – BUCHANAN, James M.: *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Consitution*. Cambridge University Press, 1980

BUCHANAN, James M.: Federalism As an Ideal Political Order and Objective for Constitutional Reform. *Publius* Vol. 22., No. 2., 19-27. 1995

GLAESER, Edward L. – SHLEIFER, Andrei: The Curley Effect: The Economics of Shaping the Electorate. *The Journal of Law, Economics and Organization* Vol. 21, Issue 1, 1-19. 2005

HAYEK, Friedrich A.: *Law, Legislation, and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy*. University of Chicago Press, 1973

KLERMAN, Daniel: Jurisdictional Competition and the Evolution of the Common Law. *University of Chicago Law Review* 2007/74. 1179-1226.

NIBLETT, Anthony – POSNER, Richard A. – SHLEIFER, Andrei: The Evolution of a Legal Rule. *American Law & Economics Association Annual Meetings*, 2008. In: Andrei SHLEIFER (szerk.): *The Failure of Judges and the Rise of Regulators*. The MIT Press, 2012

OATES, Wallace E.: An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature* Vol. 37, 1999, No. 3., 1120-1149.

O'HARA, Erin A. – RIBSTEIN, Larry E.: *The Law Market*. Oxford University Press, 2009

POSNER, Richard A.: *Economic Analysis of Law*. 7. kiad., Wolters Kluwer, 2007

PRIEST, George L.: Selective Characteristics of Litigation. *Journal of Legal Studies* 1980/9. 399-421.

RUBIN, Paul H.: Why is the Common Law Efficient? *Journal of Legal Studies* 1977/6. 51-63.

SMITH, Adam: *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól*. Napvilág Kiadó, 2011

STRINGHAM, Edward – ZYWICKI, Todd: Rivalry and Superior Dispatch: An Analysis of Competing Courts in Medieval and Early Modern England. *George Mason University Law and Economics Research Paper Series* 10-57., 2010

TIEBOUT, Charles M.: A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*, 1957

WEINGAST, Barry R.: The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development. *Journal of Law, Economics, & Organization*, Vol. 11, 1995, No. 1, 1-31.